

ז י מ ן י ז

קשר של קיימא ומעשה אומן

א. שיטת רש"י וסיעתו בביאור ג' גדרי קושר

נאמר במשנה בשבת (קיא ע"ב): "ואלו קשרים שחייבין עליהן: קשר הגמלין וקשר הספנין". ובמשנה הבאה נאמר (לפי תיקון הגמרא): "יש קשרין שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין וכו', חיובא הוא דליכא הא איסורא איכא, ויש שמתרין לכתחילה". וכן בהמשך (קיא ע"א) מובאות שלוש ברייתות: "התיר רצועות מנעל וסנדל, תני חדא חייב חטאת, תניא אידך פטור אבל אסור, ותניא אידך מותר לכתחילה". ומבואר שישנן שלוש דרגות בקשרים: סוג אחד חייב עליו חטאת, סוג שני פטור אבל אסור, וסוג שלישי מותר לכתחילה. הגמרא אפינה כל אחד מהסוגים, ונחלקו הראשונים בביאור גדרי הסוגים הללו. רש"י וסיעתו הבינו שחייב חטאת קיים כאשר הקשר עומד לעולם; כאשר הוא נעשה לשבוע או שבועיים או חודש - פטור אבל אסור; ואילו כאשר הוא נותר באותו יום - מותר לכתחילה לקושרו. ולכן כשרצה רש"י לאפיין את הקשר שחייבין עליו, הוא כתב (קיא ע"ב ד"ה ואלו קשרים): "הקושר והמתיר קשר של קיימא שאינו מתירו לעולם", וכן (ד"ה זממא): "מנקבין לנאקה בחוטמה ונותנין בה טבעת של רצועה וקושרין אותה ועומדת שם לעולם", וכן (קיא ע"א ד"ה בדאושכפי): "בקשר שהאושכף עושה כשתוחב הרצועה במנעל, קושר קשר מתוכו שלא תוכל לצאת והוא קיים לעולם". וכאשר רצה לאפיין את הקשרים שהם מותרים לכתחילה, כתב (קיא ע"ב ד"ה מפתח חלוקה): "דכיון דכל יומא שרו ליה, לא דמי מידי לקשר של קיימא ומותר לכתחילה", וכן (קיא ע"א ד"ה פשיטא): "דהא כל יומי שריא לה", וכן (ד"ה בדבני מחוזא): "שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהן להיות מכוונין, וקושרין אותו בדוחק וצריך להתירו ערבית", וכן (ד"ה דנפקי בי תרי): "וצריך כל אחד ואחד לקשור לפי רגלו הלכך בכל יום קושרו ומתירו". וכדעת רש"י כתבו רבים מראשוני אשכנז.

שיטת הר"ף וסיעתו בביאור ג' הגדרים

אמנם הר"ף (מא ע"ב) הביא את ביאור יישוב הברייתות בלשון זו: "הא דתני

חייב במנעל דאושכפי, דמעשה אומן הוא וקשר של קיימא הוא. והא דתני פטור אבל אסור בדרבנן, דמעשה הדיוט הוא, אלא שהוא קשר של קיימא, ולפיכך פטור אבל אסור. והא דתני מותר לכתחילה בדבני מחוזא, כגון רצועות שיוצאות מגופו של מנעל וקושרין אותו על הרגל ועל השוק אחר שנועלין את המנעל, דלאו מעשה אומן ולא קשר של קיימא הוא. ומבואר מדבריו, שחיוב חטאת קיים כאשר הוא קושר מעשה אומן והקשר הוא של קיימא, כאשר חסר אחד משני התנאים הללו - פטור אבל אסור, וכאשר חסרים שני התנאים הללו - מותר לכתחילה. וכן מבואר בדברי הר"ח (שם), וכן כתב הרמב"ם (הל' שבת פ"י ה"א וה"ב): "הקושר קשר של קיימה, והוא מעשה אומן - חייב; כגון קשר הגמלין, וקשר הספנין, וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענין בשעת עשייתן, וכן כל כיוצא בזה. אבל הקושר קשר של קיימה, ואינו מעשה אומן - פטור, וקשר שאינו של קיימה ואינו מעשה אומן - מותר לקושרו לכתחילה. כיצד, נפסקה לו רצועה וקשרה, נפסק החבל וקשרו, או שקשר חבל בדלי, או שקשר רסן בהמה - הרי זה פטור; וכן כל כיוצא באלו הקשרים, שהן מעשה הדיוט וכל אדם קושר אותן לקיימה. וכל קשר שאינו של קיימה, אם קשרו קשר אומן - הרי זה אסור", עכ"ל. ומבואר שסובר באופן עקרוני כשיטת הר"ף הנ"ל. וכן העתיק להלכה השר"ע (סי' שיז ס"א).

הרמב"ם מבחין בין הפטור של מעשה הדיוט ובין הפטור של אינו עומד לקיימא

ויש להבחין בדברי הרמב"ם, שאת המקרה של אינו מעשה אומן והוא קשר של קיימא הוא מביא בתחילת דבריו, יחד עם שתי ההגדרות היסודיות הנוספות (של החיוב וההיתר), ואילו את המקרה של מעשה אומן ואינו של קיימא אינו מביא אלא בסוף הלכה ב'. ובאמת גם בגמרא מבואר לשיטת הר"ף והרמב"ם, שהברייתא שאומרת שפטור אבל אסור מתייחסת למקרה של אינו מעשה אומן והוא קשר של קיימא. ומבואר גם בדברי הרמב"ם, שהמקרה של "קשר רסן בהמה", הוא דוגמה למציאות של מעשה הדיוט שכל אדם קושר אותו לקיימא. ומקרה זה הוא המקרה שאותו מביאה המשנה, לפי תיקון הגמרא, שעליו נאמר שיש קשרים שאין מתחייבין עליהן כקשר הספנין והגמלין, והוא פטור אבל אסור. ויוצא אפוא, שההבדל בינו ובין קשר הגמלין אינו מתמצה בעובדה שזה עומד לעולם וזה אינו עומד לעולם (כפי שיוצא לשיטת רש"י), אלא שאת הקשר הזה יודעים לקשור רק הגמלין ואילו את הקשר השני יודעים לקשור גם ההדיוטות. ויוצא לפי זה, שלא נאמר להדיא במשנה ובברייתא הדין ההפוך, שאם הקשר אינו

של קיימא אבל הוא מעשה אומן שהוא פטור אבל אסור. ואף שיש ללמוד אותו מכללא דמילתא, שרואים שאפשר להתיר כשיש תרתי לטיבותא, ורואים שיש לחייב רק בתרתי לגרעותא, מכל מקום אין משנה וברייתא מפורשות שאומרות כך.

ובטעם הדבר נראה, שהדין של קשר אומן והדין של קיימא הם שני דינים נפרדים. הדין של מעשה אומן הוא גדר מיוחד במלאכת קושר, וכמו שיתבאר בהמשך, ואילו הדין של קשר קיימא הוא דין כללי בכל מלאכות שבת שצריכות להיות מלאכות המתקיימות. ואף שגדר הקיום שנאמר בקושר שונה מגדר קיום שנאמר במלאכות אחרות, מכל מקום יסוד הדין נובע מהדין הכללי של הצורך במלאכות המתקיימות במלאכות שבת. וכיוון שהמשנה והברייתות הוצרכו להגדיר רק את הגדרים המיוחדים למלאכת קושר, לכן ברמה של הדאורייתא הן התייחסו רק לשאלה האם זו מלאכת אומן אם לאו, ורק כשבאו לדון על ההיתר המעשי לכתחילה, התייחסו לכך שאם אין כאן לא מעשה אומן וגם לא מעשה של קיימא - אזי הדבר מותר. ובעקבותיהן הלך הרמב"ם, ולכן אין הוא נכנס למקרה זה אלא בסוף הלכה ב', ויתכן שבכוונה נמנע מלצרף מקרה זה לשאר המקרים, כדי ללמדנו את ההבנה הזו.

ב. הבנת הפוסקים בדעת הר"ף שמעשה אומן היינו שהוא חזק ואמיץ

והנה, הר"ף שם הוסיף לבאר את הסתירה שבין הברייתות בעניין סנדל, וכתב וז"ל: "וסנדל אסנדל לא קשיא; הא דתני חייב חטאת - בדטייעי דקטרי אושכפי, דהוא נמי קשר של קיימא, כגון האי נמי דקרו ליה השתא תאסמה, דעביד ליה לפי מידת איסתוריא דכרעיה וקטר ליה קיטרא מעלייתא, ואם התירן בשבת חייב חטאת", עכ"ל. ובשלטי הגבורים (שם מא ע"א אות ג) כתב: "וקשר אומן לא נתברר לי היטב היאך הוא, מיהו נראה מלשון האלפסי הוא קשר שקושרין אותו הדק היטב", עכ"ל. ונראה ששלטה"ג הבין כך בדברי הר"ף, משום שהר"ף הגדיר את קשר האושכפי כ"קיטרא מעלייתא". ואת דבריו הביאו אחריו להלכה גם המג"א (שם סק"ד) והט"ז (שם סק"א) ועוד אחרונים.

טענת הבה"ל שמעשה אומן אינו בהכרח מהודק היטב וקושיות המנוח"א עליו

אמנם הביאור הלכה (שם ד"ה הקושר) כתב וז"ל: "ודע עוד, דמה דפוסק בשו"ע דקשר של קיימא ומעשה אומן חייב, הוא אפילו אותו הקשר לא מיהדק שפיר

ויכול להתירו באחת מידי, וכמו שכתבנו במ"ב, וכן פסק בדרכי משה, כי רבנן פליגי על ר"מ שאמר דיכול להתירו באחת מידי פטור [וכמו שכתב בספר יראים וכן מוכח מפירוש המשניות להרמב"ם והרע"ב שהם פליגי], וסברי דחייבין והלכה כמותם, וכמו שפסקו כל אלו הפוסקים הנ"ל. ומוכח בגמרא דקשר כזה לא מיהדק, ועל כרחק באופן דהוי מעשה אומן, דאי לאו הכי לא מיחייבי לדעת הר"ף והרמב"ם; הרי דמעשה אומן נקרא אפילו לא מיהדק שפיר. ולפי זה לכאורה צ"ע על הט"ז, שכתב דמעשה אומן נקרא כשהקשר חזק מאד, ואפשר דכוונתו שהוא חזק מאד - היינו שלא יהיה ניתר בשום אופן מעצמו, כדרך האומן היודע אופן תיקון עשייתו, ומעשה הדיוט הוא כשהקשר אינו עשוי בטוב, שיוכל לפעמים במשך הזמן להיות ניתר מעצמו. ואין להקשות, אם כן אמאי פליג הרא"ש על הר"ף בסברא זו. יש לומר, דהרא"ש ס"ל דכיון שהוא עושה אותו כדי שיתקיים לעולם, מצוי הוא שעושה אותו שלא יהיה ניתר מעצמו, ומה שיקרה לפעמים שהוא ניתר - אין בטל ע"י זה שם קשר קיימא ממנו, עכ"ל. וכבר הקשה על דבריו המנוחת אהבה (פ"ד הערה 2) שזהו דוחק גדול בדברי הט"ז, כי קשה מאד לומר "קשר חזק מאד" על קשר שכל תוקפו הוא בכך שאינו ניתר מאליו. ועוד הוכיח המנוחת אהבה מלשון המאירי (קיב ע"א ד"ה ורצועות), שכתב: "שזה שהוא חייב בשל סוחרים, שהאושכף קושר בהן רצועות בקשר חזק והם מעשה אומן", עכ"ל. ומוכח מדבריו שהקשר צריך להיות קשר חזק, וקשה מאד להעמיד שהמדובר על קשר בעלמא שאינו ניתק מאליו.

קושיות נוספות על הביאור הלכה

ובאמת, נראה שקשה לומר שקשר הדיוט הוא כזה שניתר מאליו, דלפי זה אין אפשרות שקשר כזה יהיה קשר לקיימא, ואם כן לא שייך לדבר על מציאות של מעשה הדיוט לקיימא. וגם לא מובן מדוע לייחס לאומן קשר כה פשוט שאינו ניתר מאליו, ומדוע לייחס להדיוט קשר כה גרוע שניתר מאליו; אטו הדיוטות אינם קושרים קשרים שאינם ניתרים מאליהם? וגם נראה, שקושייתו מדברי הרא"ש אינה מיושבת, דלכאורה אם באמת התנאי של מעשה אומן בא לשלול רק מציאות שהקשר לא יהיה ניתר מאליו - מדוע הקשה הרא"ש על הר"ף שלא מובן לדבריו מדוע יש צורך במעשה אומן; הרי דרישה כזו שהקשר לא יהיה ניתר מאליו היא דרישה פשוטה ביותר, ובלעדיה אין המלאכה מתקיימת כלל. ומה שתירץ הבה"ל, שהרא"ש הקשה רק על מציאויות שבהן הקשר ניתר מאליו, למרות שהאומן עשה זאת, והוקשה לו מדוע הר"ף תולה זאת באופן מוחלט במעשה

אומן, ומחייב בכל זאת - זה אינו קשה לכאורה, דבאמת לא ברור שהר"ף יחייב במציאות שבה היה הקשר אמור לעמוד מאליו והוא ניתק באופן בלתי צפוי.

שיטת המנוחת אהבה

והמנוחת אהבה תירץ, שאכן מעשה אומן הוא דוקא במציאות שבה הקשר הוא אמיץ וחזק ומהודק, ועומד מצד עצמו לימים רבים. ומה שהוכיח הבה"ל מדברי ר' מאיר שחכמים סוברים שקשר שאינו מיהדק, כגון קשר שניתן להתירו באחת מידי, חייבים עליו, ועל כרחק שמעשה אומן יכול להיות במציאות שהוא אינו מהודק וניתן להתירו באחת מידי - דחה המנוחת אהבה בטענה שר' מאיר לא בא להקל אלא להחמיר. ורצונו לומר, שלפי חכמים יש לפטור במקרה שהקשר עומד לזמן מועט, אע"פ שהקשר מצד עצמו הוא מעשה אומן, דהיינו שהוא אמיץ וחזק. וכנגד זה טוען ר' מאיר שיש לחייב כל אימת שהקשר הוא אמיץ וחזק, ואפילו כשאינו עומד לימים רבים. ובזה נדחים דבריו מההלכה, אבל עכ"פ אין לנו מקור לכך שחכמים מחייבים במציאות שהקשר אינו אמיץ וחזק.

קושיות על שיטתו

אמנם לכאורה נראה שקשה לומר כך. אף אם נאמר שדברי ר' מאיר נאמרו לחומרא ולא לקולא (אע"פ שלשונו היא: "כל קשר שהוא יכול להתירו באחת מידי אין חייבין עליו") - הרי יצא עכ"פ שהוא חולק על עניין קשר של קיימא. וזאת כיון שיוצא שלכולי עלמא חייבים שיהיה קשר אומן, דהיינו קשר אמיץ וחזק, ורק נחלקו אם יש צורך בקשר שעומד לקיימא, כאשר לדעת חכמים זהו תנאי נוסף שנצרך, ואילו לדעת ר' מאיר אין הוא נצרך. אבל הדבר לא נאמר כלל במשנה; דבדעת ת"ק לא הוזכר כלל עניין זה שצריך שהקשר יהיה של קיימא, וכל מה שהוזכר הוא רק הצורך בקשר אומן. ואם בכך מודה ר' מאיר, ולא בא לחלוק אלא על הצורך בכך שהקשר יהיה של קיימא - לא מובן קשר של קיימא מאן דכר שמה. רק במשנה הבאה יש אזכור בעקיפין לכך, וגם שם לא נאמר הדבר כגורם מחייב, אלא שאם אין הוא מתקיים אזי יש היתר לכתחילה. ואפילו לאחר התיקון של הגמרא במשנה, הדבר נאמר כפטור ולא כחייב. ועכ"פ נראה קשה מאד שבמשנה הראשונה ר' מאיר בא לחלוק על כך, ובפרט שלשונו היא לקולא ולא לחומרא. ובשלמא אם היינו אומרים שהיה ברור שצריך להקל בקשרים מסוימים, דהיה פשוט לחכמים שלא כל קשר ניתן לאסור, דלא שבקת חיי לכל בריה, וגם

אין זה דומה למשכן; והיו באים חכמים ואומרים שצריך שיהיה קשר של אומן דוקא כדי לאסור, ועל כך היה בא ר' מאיר ואומר שהגדר שלו לאיסור הוא אחר - אז היה אפשר לומר, שאף שהוא אומר את דבריו בלשון של קולא, הוא מתכוון לומר גדר אחר שיוצא לחומרא. אבל לפי המנוחת אהבה, אין ר' מאיר בא לומר גדר אחר מתנא קמא, כי הוא ממשיך לדבר על מעשה אומן, ובכך הוא דוקא מודה לת"ק.

קושיות נוספות על עיקר השיטה המגדירה מעשה אומן לפי חזק הקשר

ומלבד זאת נראה, שיש עוד כמה קשיים גדולים לומר שמעשה אומן צריך להיות חזק ואמיץ, ושזוהי גבורתו. ראשית, קשר אמיץ וחזק איננו בהכרח מעשה אומן, שהרי יש קשרים שהם מעשי אומן ואינם מהודקים היטב, והאומנות שבהם מתבטאת דוקא בעדינות המיוחדת של הקשרים או ביופיים וכדומה. וכן יש להיפך, שהקשר לא יהיה מעשה אומן אבל הוא יהיה מהודק היטב. לכן לא מובן מדוע אפיינו את הקשר האמיץ והחזק תחת השם של קשר אומן, שהרי אין הוא מבטא עניין זה לשני צדדיו, וכנ"ל. שנית, מדוע הר"ף לא הזכיר את הצורך שהקשר יהיה קשר חזק וטוב כבר קודם לכן, בסתירה על מנעל, ומדוע הוא מזכיר זאת רק בסתירה על סנדל. שלישית, מדוע הרמב"ם לא הזכיר דבר זה, אלא סתם ואמר שצריך שיהיה מעשה אומן; הרי מעצם המונח "מעשה אומן" לא ברור שהוא צריך להיות דוקא אמיץ וחזק, וכנ"ל. וגם בדין חול המועד שנאסר מעשה אומן, רואים שתפירה של אומן היא דוקא הרבה יותר עדינה ודקה מאשר תפירה של הדיוט. רביעית, כיון שיש לנו שני גדרים שונים - קשר של קיימא וקשר אומן - צריך שיהיה הבדל מהותי ביניהם; שהרי רואים שיכול להיות זה בלי זה, ובכך הוא פטור אבל אסור, וצירוף שני הגורמים יוצר את החיוב, ופשוט. והט"ז לשיטתו הסביר, שקשר של אומן היינו שהוא אמיץ וחזק, ואילו קשר של קיימא היינו שהוא מתכנן שיחזיק זמן רב (בלי קשר לאיכותו וחוזקו של הקשר). ובאמת לפי זה מובן היטב ההבדל שבין שני הגדרים, אלא שעל כך כבר הקשה הבה"ל מכמה מקומות, שרואים בעליל שאין הולכים לפי התכנון המסוים שאדם פלוני מתכנן כשהוא בא לקשור את הקשר. ואם כן, על כרחנו צריך לומר שאין הדבר תלוי בתכנון המסוים של האדם אלא בדרכם של בני האדם, וכן היא לשון הרמב"ם: "וכל אדם קושר אותן לקיימה". ואולם, בשלמא אם לא היינו מכניסים לתוך הגדר של מעשה אומן גם את שאלת חוזקו - היה באמת מובן מדוע אלו הם שני גדרים שונים לגמרי. אבל אם הגדר מתייחס גם למידת חוזקו ואיכותו של הקשר, וכל

קשר של אומן היינו שהוא קשר מהודק היטב - אם כן בדרך כלל "כל אדם קושר אותו לקיימה", ולא מובן מדוע הם נחשבים כשני תנאים נפרדים, מאחר ובדרך כלל זו אותה מציאות.

ג. קושיית הרמ"ך על הר"ף והרמב"ם

והנה, על דברי הרמב"ם הנ"ל הקשה הכס"מ בשם הרמ"ך וז"ל: "נראה כי הוא הולך בשיטת הר"ף, ואין נראין דבריו, ולא היו רגילין לפרש כן רבותי, ונראין דבריהם; דכיון שהמלאכה חזקה וקיימת ונעשית בלא שום שינוי - מה לי עשאה אומן מה לי עשאה הדיוט, ודברי ר"ש הם עיקר וצ"ע", עכ"ל. ובאמת לכאורה צריכים להבין את כל הצורך הזה במעשה אומן. ואע"פ שהר"ח והר"ף והרמב"ם וסיעתם הבינו שזו הכוונה בגמרא, צריך להבין מה ראו חכמים על ככה ומה הגיע אליהם, שקבעו את גדר המלאכה בצורה כזו שתהיה תלויה במעשה אומן.

ביאור שיטת הר"ף והרמב"ם בצורך של מעשה אומן

ובאמת מצינו בדברי הרמב"ם בכמה ממלאכות שבת, שהוא תולה אותן במעשי אומנות. ויעוין במה שכתב (הלכות שבת פ"י ה"ח): "המנער טלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הציהוב הלבן הנתלה בה, כדרך שהאומנין עושין - חייב חטאת. ואם אינו מקפיד, מותר". וכן (שם פ"ג ה"ז): "אסור לחוף כלי כסף בגרתקון, מפני שהוא מלבנן כדרך שהאומנין עושין ונמצא כמתקן כלי וגומר מלאכתו בשבת". וכן (שם פ"ז ה"ה): "וכן הלוקח לשון של מתכת ושף אותו כדי ליקח מעפרו, כדרך שעושים צורפי הזהב - הרי זה תולדת טחינה". וכן (פ"ט ה"ז): "ומתיחת החוטין כדרך האורגין היא הנסכת המסכה". וכן (פ"ט ה"כ): "והוא שלא יהא מקלקל אלא יתכוין לתקן, כדרך שעושין אלו שמאחין את הבגדים הקלים ביותר, שבוצעין ואחר כך מאחין וחוזרין ואורגין חוטין שבצעו עד שיעשו שני הבגדים או שני הקרעים אחד". וכן (פ"א ה"ו): "הדורס על העור ברגלו עד שיתקשה, או המרככו בידו ומושכו ומשוה אותו כדרך שהרצענין עושין - הרי זה תולדת מעבד וחייב". וכן (פ"א ה"ז): "רושם תולדת כותב הוא. כיצד, הרושם רשמים וצורות בכותל ובששר וכיוצא בהן, כדרך שהציירין רושמים - הרי זה חייב משום כותב". וכן (פ"ג ה"י): "מעבד מאבות מלאכות הוא, והמרכך עור בשמן כדרך שהעבדנים עושים - הרי זה מעבד וחייב". וכן (הל' שביתת יו"ט פ"ד ה"ז): "אין נופחין במפוח ביום טוב כדי שלא יעשה כדרך שהאומנין עושין, אבל נופחין בשפופרת".

וכן בהלכות חול המועד רואים יסוד זה, שבמקרים מסוימים נאסרו מלאכות אומן ולא נאסרו מלאכות הדיוט.

ונראה לומר, שבכל המקרים שבהם המלאכה היא חסרת חשיבות מצד עצמה, והיא אף יכולה להיות קלקול, מהווה העובדה שהמלאכה היא כמעשה האומן משום נתינת חשיבות למלאכה והשוויתה כמלאכה גמורה. וכגון הסרת הציהוב מהבגד או שיוף המתכת או רישום רשמים על כותל, שאם הדבר לא נעשה בדרך של מעשה אומנות - הרי זה מעשה חסר חשיבות כלל, והוא אפילו יכול להיות קלקול, ורק כאשר המלאכה נעשית בדרך של מעשה אומן, יש לה חשיבות והיא נאסרת. ונראה שכך הוא גם במלאכת קושר, שאיננה גורמת לשום שינוי מהותי בגוף הדבר (כמו למשל בבישול או טחינה או דישה או כתיבה וכדומה); שהרי החוט או הדבר שבו קושרים נשאר כפי שהיה, ומציאות הקשירה עצמה גם היא דבר הפיך, שהרי אפשר להתיר את הקשר. ואם כן זוהי מלאכה שחסרה לה חשיבות עצמית, וכמו שגם מצינו רמז גדול לכך בדברי הרמב"ם (הל' עדות פ"ב ה"א): "אבל אם ראוהו עדים עובר על דבר שקרוב העושה להיות שוגג - צריכין להזהירו ואח"כ ייפסל. כיצד, ראוהו קושר או מתיר בשבת, צריכין להודיעו שזה חילול שבת מפני שרוב העם אינן יודעין זה", עכ"ל. ומבואר, שדוגמה לדבר שהעם אינם יודעים שהוא אסור היא מלאכת קושר. ונראה שהטעם לכך הוא שבבישול וכדומה ברור לאנשים שיש כאן מלאכה, אבל קשירה היא מלאכה שבאמת אין לה חשיבות, ולכן הצריכו חכמים שיהיה בכך מעשה אומן כדי שתהיה חשיבות למלאכה והיא תיאסר.

האומנות הנדרשת אינה קשורה לחוזק אלא לטיב המסוים של הקשר

ונראה, שכיון שזהו היסוד של מלאכת אומן בקושר, אין הדבר נבחן לפי חוזקו ואמיצותו של הקשר, אלא עצם העובדה שקשר מסוים זה הוא מעשה שרק אומנים יודעים לעשותו, היא גופא מה שמקנה לו את חשיבותו. ולמשל יכולות להיות עבודות אמנותיות של חוטים וכדומה, שיש בהן קשרים מיוחדים, שהם נחשבים מעשי אומן; וכן יכולים להיות קשרים המיוחדים לספנים, הצריכים להיות מותאמים לשינויי פרישת המפרשים בהתאם לכיוונים השונים ובהתאם לרוחות וכו', וזו תהיה אומנותם; וכן קשר שצריכים לתחוב בגוף בהמה, שעיקר האומנות שבו צריכה להיות בכך שלא יזיק לגוף הבהמה, ושיתאים לגופה, ושיתאים למשיכות שונות שימשכו אותה ולא יזיקו לה וכו', וזוהי האומנות

המיוחדת שבו (ולא בחוזקו דוקא); וכן יכולים להיות קשרים מיוחדים בכלי נגינה, המותאמים לצלילים השונים שרוצים להשמיע וכדומה. ובכל אלה נקודת האומנות אינה קשורה כלל לחוזק אלא לטיב המסוים שנדרש מאופיו המסוים של הקשר.

ביאור דברי המאירי

ובאמת נראה שזו גם כוונת המאירי. בדבריו על המשנה הראשונה אין הוא מזכיר אפילו ברמז את העובדה שקשר האומנין צריך להיות קשר אמיץ וחזק. וכך כתב: "וכלל הדברים בדינין אלו, שכל שהוא קשר של קיימא, רוצה לומר שאינו עשוי לינתק, ומעשה אומן - חייב, שכך היו קושרין במשכן חוטי היריעות שנפסקו". וחזר על הדברים שם כמה פעמים. ובדברו על ר' מאיר הוא כותב: "ר' מאיר אומר, כל קשר שהוא יכול להתירו בידו אחת אין חייבין עליו, אע"פ שהוא עשוי שלא לינתק לעולם, ואין הלכה כמותו", עכ"ל. והלשון: "אע"פ שהוא עשוי שלא לינתק לעולם", באה כהנגדה לא לעניין של מלאכת אומן אלא לעניין של קשר של קיימא. ויוצא אפוא, שהשאלה אם הקשר עשוי להינתק, אינה קשורה לעניין האומנות אלא לעניין הקיימא, וחידושו של ר' מאיר הוא באמת חידוש לקולא ולא לחומרא וכפשט לשונו.

והמאירי הוא זה שכותב בעצמו את הלשון הנ"ל שהביאה המנוח"א. אולם נראה שכוונתו היתה שונה לגמרי. הציטוט המלא בדבריו הוא: "שזה שהוא חייב, בשל סוחרים שהאושכף קושר בהן רצועות בקשר חזק והם מעשה אומן וקשר של קיימא", עכ"ל. ונראה שהוא בא לומר, שההגדרה של המציאות של קשר האושכף שהוא קושרו בקשר חזק, היא מעשה אומן וקשר של קיימא: העובדה שהקשר הוא של אושכף עונה להגדרה של מעשה אומן, והעובדה שהקשר חזק עונה להגדרה של קשר של קיימא. ויוצא אפוא, שהמאירי באמת לא ראה את החוזק כמגדיר למעשה האומנות אלא כמגדיר לקשר של קיימא.

ביאור דברי הר"ף

ונראה שזו היתה גם כוונת הר"ף. גם הוא כתב: "וסנדל אסנדל לא קשיא; הא דתני חייב חטאת - בדטייעי דקטרי אושכפי, דהוא נמי קשר של קיימא, כגון האי נמי דקרו ליה השתא תאסמה, דעביד ליה לפי מידת איסתורא דכרעיה וקטר ליה קיטרא מעלייתא, ואם התירן בשבת חייב חטאת", עכ"ל. וזאת הוא מסביר

בכך, שהעובדה שהקשר נעשה על ידי אומן באופן מיוחד, כך שהקשר נקשר בהתאם למידת העקב של הרגל, זוהי העובדה העונה להגדרת מעשה אומן, והעובדה שזהו קיטרא מעלייתא עונה להגדרה של הצורך בקשר של קיימא. ואין הוא בא לומר בכך שיש צורך בקשר חזק ואמיץ כדי שייחשב הדבר כמעשה אומן, ולכן קודם לכן בכל דבריו הוא לא הזכיר עניין זה כמגדיר מהותי בקשר האומנין.

יישוב דברי הביאור הלכה

ולפי זה צדקו היטב דברי הביאור הלכה בתחילת דבריו. אין שום הכרח לומר בדברי חכמים, אליבא דהר"ף והרמב"ם והשר"ע ושיטתם, שכדי לחייב צריך שהקשר יהיה מהודק היטב; דכנ"ל, המושג קשר האומנין אינו מכליל בתוכו את החוזק והאימוץ, ויכול להיות קשר שאינו חזק כל כך, ואעפ"כ יהיה קשר אומנין. והשאלה אם הקשר יהיה של קיימא, תלויה באמת בדרך בני האדם להניח את הקשר הזה, וכמו שצוטט לעיל בדעת הרמב"ם: "וכל אדם קושר אותן לקיימה". ובא ר' מאיר וחידוש, שכל עוד קשר זה אינו מהודק היטב, וניתן להתירו ביד אחת, אין לחייב עליו, ועל כך חולקים חכמים, והלכה כמותם. ומה שרצה הבה"ל להתחשב בדברי הט"ז שהצריך קשר חזק מאד ונדחק מאד לשיטתו, אכן אין צורך בכך, דהכרחו של הט"ז היה מצד שהבין שזו ההגדרה של מעשה אומן, אולם לפי הנ"ל, אכן לא זו היתה כוונת הראשונים.

דין שני קשרים זה על זה

ושלטי הגבורים (שם) לאחר שכתב שנראה לו מהר"ף שקשר אומן היינו "קשר שקושרין אותו הדק היטב", הוסיף וז"ל: "ומכאן נ"ל שיצא האזהרה, שכשקושרים ב' קשרים זה על זה שאין מתירין אותו בשבת, ואף ע"פ שההוא קשר עשוי לקשור ולהתיר בו ביום ואינו קשר של קיימא - אעפ"כ נזהרים בקשירתו ובהתרתו משום דהוי קשר אמיץ", עכ"ל. והובאו דבריו גם ברמ"א (שם סוס"א), וז"ל: "וי"א דיש ליזהר שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים זה על זה, דאין אנו בקיאים איזה מקרי קשר של אומן דאפילו בשאינו של קיימא אסור לקשרו והוא הדין להתירו, וכן נוהגין. ומ"מ נראה דבמקום צערא אין לחוש ומותר להתירו, דאינו אלא איסור דרבנן ובמקום צער לא גזרו", עכ"ל. ולפי מה שהתבאר, נראה שהיה מקום להקל בכך מעיקר הדין, כיון שאם אין דרך בני אדם לקיימו - אין זה קשר של קיימא וגם אין זה מעשה אומן. והשולחן ערוך שפסק כדעת

הרמב"ם וסיעתו, בכל זאת לא הביא את חידוש דינו של שלטי הגבורים. ומכל מקום, מכיון שהחמירו בכך הרבה פוסקים במקום שאין בו צער, והסמ"ג הביא דין זה למרות שאין הוא סובר כשיטת הר"ף, ומשום שראה בכך סוג של קשר קיימא, יש לחוש לשיטתם מהיות טוב אל תיקרי רע¹.

1. ויש לתמוה על המשנ"ב (סק"ד) שביאר את האיסור לקשור שני קשרים זה על זה בשיטת הר"ף והרמב"ם, ומשום "דכל קשר שקושרין אותו הדק היטב הוי של אומן"; דזה לכאורה סותר להדיא את מה שטען בבה"ל הנ"ל.